

PAWEŁ ŚWITAL

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego

DOSTĘPNOŚĆ SZKÓŁ WYŻSZYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA WYKLUCZENIU STUDENTÓW ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

1. WSTĘP

Prawo do nauki jest jednym z fundamentalnych praw człowieka. Polska Konstytucja¹ w art. 70 przyznaje każdemu prawo do nauki oraz zobowiązuje władze publiczne do zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia. Wskazano także, że władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów, w tym osób ze szczególnymi potrzebami. Rozważając problematykę dostępności szkolnictwa wyższego, warto odnieść się do kwestii możliwości podejmowania kształcenia przez osoby ze szczególnymi potrzebami. Tematyka ta odnosi się do procesu rekrutacji, kształcenia, dostępności obiektów budynków oraz stron internetowych i aplikacji mobilnych. Zagadnienie to nie jest omawiane na gruncie nauk prawnych. Na wstępie warto zauważyć, że jest to kategoria szersza od kategorii osób z niepełnosprawnością czy też niepełnosprawnościami. Uczelnie wyższe podejmują obecnie wiele działań mających na celu dostosowanie

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.).

regulacji wewnętrznych w zakresie między innymi dostępności architektonicznej oraz dostosowania infrastruktury, kształcenia, w tym procesu rekrutacji, form kształcenia, zasad studiowania czy też między innymi dostępności systemów elektronicznych, stron internetowych oraz aplikacji mobilnych. Obserwować można również wyodrębnienie w strukturze szkół wyższych jednostek organizacyjnych, takich jak Biuro Osób z Niepełnosprawnością (czy też niepełnosprawnościami), Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami, a także Centrum Osób z Niepełnosprawnościami, które odpowiedzialne są za wdrażanie regulacji normatywnych nałożonych na gruncie ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami² oraz ustawy o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych³. Akty te odnoszą się do kwestii dostępności w trzech obszarach: architektonicznej, cyfrowej oraz informacyjno-komunikacyjnej, co najmniej w skali określonej przez minimalne wymagania określone w art. 6 ustawy o dostępności będącej wynikiem uwzględnienia uniwersalnego projektowania albo zastosowania racjonalnego usprawnienia. Warto podkreślić, że są to pierwsze akty prawne w polskim porządku prawnym, które w sposób kompleksowy odnoszą się do kwestii dostępności osób ze szczególnymi potrzebami. Warto zwrócić uwagę, że wprowadzone ustawą zasady, jak i obowiązki podmiotów publicznych przyczyniają się do zwiększenia dostępności osób niepełnosprawnych⁴. Jak zauważa Magdalena Małecka-Łyszczek, działania państwa na rzecz osób z niepełnosprawnościami wymagają zatem kompleksowego i skoordynowanego podejścia, które przełamie dotychczasowe stereotypy

² Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 2240); dalej: ustawa o dostępności.

³ Ustawa z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 82 ze zm.).

⁴ P. ŚWITAL, *Prawne uwarunkowania włączenia osób z niepełnosprawnościami ruchowymi w procesy partycypacji społecznej w Polsce*, «Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego» 18.20(1)/2023, s. 208.

i pozwoli na budowanie nowej, bardziej korzystnej świadomości zjawiska niepełnosprawności w społeczeństwie⁵.

Celem artykułu jest analiza przepisów prawnych oraz działań szkół wyższych w zakresie zapewnienia przeciwdziałania wykluczeniu studentów ze szczególnymi potrzebami. W opracowaniu ze względu na jego ograniczone ramy nie będą poruszane kwestie odnoszące się do świadczeń socjalnych. Analizie poddane zostaną przepisy prawne, w tym akty wewnętrzne, oraz praktyczne funkcjonowanie szkół wyższych w Polsce.

2. OSOBY ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI W SYSTEMIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Analizując działania zmierzające w kierunku inkluzji, w tym edukacyjnej i społecznej, warto zauważyć nadal występujące zjawisko dyskryminacji, marginalizacji i wykluczania osób z ograniczeniami sprawności⁶. Jak zauważa Anna Wróblewska: „przyjęcie KPON przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r. było bez wątpienia jednym z przełomowych momentów dla środowiska osób z niepełnosprawnościami – co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, powstał instrument prawny, który w kompleksowy sposób traktuje o niepełnosprawności. Po drugie, w międzynarodowym akcie osadzono nowe rozumienie tego zjawiska, akcentując jego złożony charakter, znacznie wykraczający poza cielesne doświadczenie bólu, chorowania, fizycznego ograniczenia czy nieprzystawania do kanonów piękna”⁷. Jak zauważa Danuta Kurzyńska-Chmiel, chociaż Karta nie należy do źródeł prawa

⁵ M. MAŁECKA-ŁYSZCZEK, *Polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Polityki publiczne w Polsce na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Stan w obszarze społecznym, edukacyjnym i zatrudnienia*, red. M. ĆWIKLIICKI, M. MAŁECKA-ŁYSZCZEK, A. PACUT, Kraków 2023, s. 16.

⁶ K. BARŁÓG, *Inkluzja społeczna, edukacyjna a problemy młodych osób z ograniczeniami sprawności*, «Lubelski Rocznik Pedagogiczny» 36.2/2017, s. 172.

⁷ A. WRÓBLEWSKA, *Dostępność polskich uczelni: wdrażanie art. 24 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (KPON) w obszarze szkolnictwa wyższego*, «Studia z Polityki Publicznej» 5.4(20)/2018, s. 46.

powszechnie obowiązującego, to jej regulacje – a zwłaszcza zawarte w § 2 wezwanie rządu RP oraz władz samorządowych do przestrzegania jej norm przez podjęcie działań ukierunkowanych na urzeczywistnienie postanowień i praw w niej zawartych – mają istotne, praktyczne znaczenie⁸. Drugim takim aktem w polskim systemie prawnym jest wspomniana ustawa o dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. Jest to akt prawny, który wprowadza tzw. minimalne standardy dla osób ze szczególnymi potrzebami w zakresie dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej. Zagwarantowanie praw dla osób ze szczególnymi potrzebami wpisuje się w zagwarantowanie dostępności szkolnictwa wyższego. Daje też podstawy do respektowania przewidzianego w Konstytucji RP prawa do nauki. Uczelnie wyższe muszą dostosować regulacje wewnętrzne oraz zagwarantować pełną dostępność. Przyczynia się to bez wątpienia do procesu inkluzji społecznej, daje możliwość osiągnięcia wykształcenia wyższego, a także w przyszłości do podjęcia zatrudnienia.

Odnosząc się do osób ze szczególnymi potrzebami, warto zwrócić uwagę, że jest to definicja szersza pojęciowo od definicji osób niepełnosprawnych oraz osób z niepełnosprawnościami. Definicje te, mimo że nie oznaczają tego samego, używane są zamiennie zarówno w tekstach aktów prawnych, konwencjach, jak i w aktach wewnętrznych uczelni. Należałoby w tym zakresie doprowadzić do ujednoczenia terminologii. Nie czyni tego także wspomniana ustawa o dostępności w zakresie wprowadzenia definicji osób ze szczególnymi potrzebami, pomimo użycia tego określenia w tytule ustawy. Nawiązując do definicji legalnej niepełnosprawności, odwołać się można do ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Zgodnie z tą ustawą oznacza ona trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. W definicji tej akcentuje się zatem niezdolność do wypełniania ról społecznych. W doktrynie spotkać możemy się z definicją osoby

⁸ D. KURZYNA-CHMIEL, *Niepełnosprawność jako źródło specyfiki regulacji oświatowej*, «Samorząd Terytorialny» 5/2018, «LEX/el.».

niepełnosprawnej, gdzie pojęcie to oznacza każdą osobę, która w wyniku deficytu swoich fizycznych lub umysłowych zdolności, wrodzonych lub nabytych, nie jest w stanie zapewnić sobie, częściowo lub całkowicie, warunków koniecznych do swego indywidualnego lub społecznego życia⁹. W przypadku studentów z niepełnosprawnościami nie wprowadzono także odniesienia na gruncie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹⁰. Ustawodawca wskazuje wśród podstawowych zadań uczelni w art. 11 ust. 6 stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w: procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, kształceniu oraz prowadzeniu działalności naukowej. Wśród uprawnień przewidzianych dla osób niepełnosprawnych ustawodawca przewidział również stypendium dla osób niepełnosprawnych, które może otrzymać student posiadający orzeczenie o niepełnosprawności lub orzeczenie o stopniu niepełnosprawności. Uprawnienie takie przysługuje także doktorantom. Na gruncie ustawy nie wprowadzono zatem odniesienia do osób ze szczególnymi potrzebami.

Odnosząc się do sformułowania „osoby z niepełnosprawnościami”, wskazać można na definicję zawartą w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/882 z 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wymogów dostępności produktów i usług, gdzie wskazano, że „osoby z niepełnosprawnościami” oznaczają osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym na równi z innymi¹¹. W ustawie o dostępności w art. 2 pkt 3 wskazano, że „osoba ze szczególnymi potrzebami to osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach

⁹ M. PIASECKI, *Osoby niepełnosprawne na wagę Konwencji ONZ*, Lublin 2012, s. 149.

¹⁰ Ustawa z 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 742 ze zm.).

¹¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/882 z 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wymogów dostępności produktów i usług (Dz. Urz. UE L 151 z 2019 r., s. 70).

życia na zasadzie równości z innymi osobami¹². Kategoria ta odnosi się do wskazania rodzaju niepełnosprawności, a także do wyrównywania szans, przewyższania barier i gwarantowania dostępności. Na gruncie ustawy o dostępności barierę definiuje się jako przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami. Należy się zgodzić z Magdaleną Jelonek, w stwierdzeniu, że szeroko definiowana niepełnosprawność może mieć charakter ograniczający (lub nieograniczający) aktywność kształceniową studenta¹². W zakresie dostępności rozważyć należy, czy realne jest też wprowadzenie wszelkich udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami, tak aby nie zakłócały one funkcjonowania innych osób korzystających z budynków lub stron internetowych. Zastosowanie udogodnień dla osób niewidomych i słabowidzących utrudniać może niekiedy przemieszczanie się osób na wózkach inwalidzkich, chodzikach albo osób starszych. Dlatego również w tym względzie należy zastosować koncepcje projektowania uniwersalnego i odnosić się do dostosowywania obiektów, jak i między innymi stron internetowych, w sposób racjonalny i użyteczny dla wszystkich użytkowników. A zatem rozważnie należy podchodzić do definiowania osób ze szczególnymi potrzebami w systemie szkolnictwa wyższego.

W regulaminach studiów znaleźć możemy definicję studenta ze szczególnymi potrzebami. W Regulaminie studiów Uniwersytetu w Białymstoku¹³ został on zdefiniowany jako: a. student z niepełnosprawnością posiadający aktualne orzeczenie o stopniu niepełnosprawności; b. student przewlekle chorujący posiadający odpowiednią dokumentację

¹² M. JELONEK, *Polityka edukacyjna wobec osób z niepełnosprawnościami – przykład szkolnictwa wyższego. Polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Polityki publiczne w Polsce na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Stan w obszarze społecznym, edukacyjnym i zatrudnienia*, red. M. Cwiklicki, M. Małecka-Łyszczek, A. Pacut, Kraków 2023, s. 53.

¹³ Regulamin studiów Uniwersytet w Białymstoku, Załącznik do obwieszczenia nr 6/2022 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z 7 grudnia 2022 r., <https://bip.uwb.edu.pl/uwb/studia-i-studenci/regulamin-studiow/12324,Regulamin-studiow-Uniwersytetu-w-Bialymstoku.html> [dostęp 27 czerwca 2023 r.].

medyczną lub specjalistyczną przedłożoną u pełnomocnika rektora ds. osób z niepełnosprawnościami; c) student, u którego choroba lub wypadek skutkują czasową niezdolnością do pełnego uczestnictwa w zajęciach i/lub egzaminach/zaliczeniach, a okoliczności te potwierdza przedłożona dokumentacja specjalistyczna u pełnomocnika rektora ds. osób z niepełnosprawnościami. Natomiast w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Regulaminie stwarzania studentom z niepełnosprawnościami lub ze szczególnymi potrzebami warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych¹⁴ wskazano oprócz określenia ustawowego osoby ze szczególnymi potrzebami, że są to także osoby z niepełnosprawnością, w tym osoba niepełnosprawna, w rozumieniu ustawy z 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, a także ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹⁵. W szczególności za osobę ze szczególnymi potrzebami uważa się osoby określone w przepisach ustawy z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami¹⁶. Definicje te odnoszą się zatem do wskazanych w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce form wspierania osób z niepełnosprawnościami (a szerzej patrząc – ze szczególnymi potrzebami). Dotyczą dostosowania rekrutacji, procesu kształcenia oraz uczestnictwa w badaniach naukowych. Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) w uchwale z 2 czerwca 2016 r. w sprawie wyrównywania szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnościami w dostępie do kształcenia w szkołach wyższych wskazała na siedem zasad w stosunku do studentów z niepełnosprawnościami, tj.:

1. Indywidualizacja – adaptacje procesu studiowania osoby niepełnosprawnej dostosowane do jej indywidualnych potrzeb edukacyjnych, wynikających ze specyfiki stanu zdrowia oraz specyfiki zajęć, w tym warunków, w jakich się one odbywają.

¹⁴ Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 377/2022 Rektora Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej z 1 września 2022 r., http://www.aps.edu.pl/media/3pspqucy/regulamin-bon-24685_zalacznik_nr_1_do_zarzadzenia_377_2022-1.pdf [dostęp 27 czerwca 2023 r.].

¹⁵ Dz. U. z 2021 r., poz. 573 ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 2020 r., poz. 1062.

2. Podmiotowość – uwzględnienie autonomii osoby niepełnosprawnej i prawa do decydowania o sobie.
3. Rozwijanie potencjału osoby niepełnosprawnej w związku z realizowanym przez nią procesem kształcenia – dobór takich adaptacji, które pozwalałyby studentowi nabywać wiedzę i rozwijać praktyczne umiejętności.
4. Racjonalność dostosowania – proponowanie adaptacji racjonalnych ekonomicznie, skutecznie wyrównujących szanse osoby niepełnosprawnej oraz gwarantujących zachowanie standardu akademickiego.
5. Utrzymanie standardu akademickiego – przygotowanie adaptacji przy jednoczesnym utrzymaniu kryteriów merytorycznych obowiązujących wszystkich studentów.
6. Adaptacje najbliższe standardowemu przebiegowi zajęć – a więc takie, które nie mają charakteru przywileju dla osoby niepełnosprawnej, ale w sposób racjonalny wyrównywałyby jej szanse w zakresie możliwości realizacji procesu kształcenia uznanego za optymalny na danych zajęciach.
7. Równe prawa i obowiązki – dbałość nie tylko o realizowanie równych praw dla osób niepełnosprawnych, lecz także egzekwowanie (dzięki zapewnieniu tych praw) wypełniania obowiązków studenckich na takim samym poziomie, jak w przypadku studentów bez niepełnosprawności¹⁷.

Zasady te wpisują się w gwarantowanie podmiotowości osób z niepełnosprawnościami. Przyczyniają się także do zagwarantowania dostępności i tzw. minimalnych standardów dla osób ze szczególnymi potrzebami. Postulować należy w tym zakresie dostosowanie Regulaminu studiów uczelni wyższych w zakresie zagwarantowania dostępności. Odnosić się to powinno między innymi do indywidualizacji procesu kształcenia, w tym możliwości korzystania przez osoby ze szczególnymi potrzebami z indywidualnej organizacji studiów.

¹⁷ Uchwała Prezydium KRASP z 2 czerwca 2016 r. w sprawie wyrównywania szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnościami w dostępie do kształcenia w szkołach wyższych, https://kssn.pl/kssn_czasopismo_archiwum/017_KSSN/pdf/KSSN_17_DODATEK_PDF.pdf [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

Konieczne jest także dostosowanie form zaliczeń, egzaminów oraz egzaminów komisyjnych dla osób posiadających szczególne potrzeby po uprzednim informowaniu o tym fakcie jednostek odpowiedzialnych za weryfikację takich uprawnień. Realizując uprawnienia, warto zwrócić uwagę na alternatywne formy odnoszące się do zaliczeń i egzaminów, jak i między innymi realizacji studenckich praktyk zawodowych, tak aby możliwe było zrealizowanie przewidzianych w programach studiów elementów wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Uprawnienie takie powinno wynikać z regulacji wewnętrznych uczelni czy też zasad studiowania przewidzianych dla danego kierunku. Warto przy tym zauważyć, że Konferencja Rektorów nie wprowadza szczególnych form preferencji dla osób z niepełnosprawnościami. Proces kształcenia ma być dostosowany tak, aby zrealizować założone wymagania określone programem studiów. Działanie takie określić należy jako prawidłowe oraz wpisujące się w zasady tzw. racjonalnego planowania, czyli takiego, które dostosowane jest do potrzeb wszystkich studentów bez wyjątku.

3. DOSTOSOWANIE OBIEKTÓW BUDOWLANYCH – DOSTĘPNOŚĆ ARCHITEKTONICZNA

Działania podejmowane w zakresie dostępności architektonicznej ograniczają się głównie do likwidacji barier w dostępie do budynków, w tym urzędów i obiektów użyteczności publicznej. Wprowadzone do ustawy z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane¹⁸ zasady projektowania obiektów budowlanych nakazują zapewnienie niezbędnych warunków do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne. Szczegółowe wymagania w tym zakresie wdrożone zostały w rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków

¹⁸ Ustawa z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 682 ze zm.).

technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie¹⁹. Regulacje te odnoszą się głównie do osób niepełnosprawnych, a nie osób ze szczególnymi potrzebami. W ustawie o dostępności w art. 6 pkt 1 wskazano, że w zakresie dostępności architektonicznej obowiązkiem podmiotów publicznych jest: a. zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków; b. instalacja urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych; c. zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy; d. zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego; e. zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób. Za prawidłowe poczynić należy nałożenie na uczelnie wyższe obowiązków dotyczących dokonywania audytów dostępności oraz zapewnienie minimalnych standardów. Informacje na temat dostosowania budynków zawierają także deklarację dostępności, które obligatoryjnie muszą zostać opublikowane na stronie internetowej uczelni. Informacje zawarte w deklaracji muszą odnosić się do wszystkich budynków i zawierać informacje dotyczące dostępności. Podkreślić należy, że prawidłowo przygotowana deklaracja powinna odnosić się do udogodnień, jakie zostały zagwarantowane dla osób z niepełnosprawnościami, czy też o brakach takich udogodnień. Szkoła wyższa, która prawidłowo określi udogodnienia, daje pełną informację kandydatowi na studia czy też studentowi, jakie rozwiązania w danym zakresie są możliwe. W deklaracji powinna znaleźć się ewentualnie informacja dotycząca alternatywnych form dostępu. Pamiętać należy, że w przypadku braku spełnienia standardów dostępności szkoła wyższa może ponieść negatywne konsekwencje wynikające ze skargi na brak dostępności, którą ma prawo złożyć nie tylko student czy pracownik uniwersytetu, bowiem prawo takie przysługuje każdej osobie.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 1225).

4. DOSTĘPNOŚĆ CYFROWA

Osoby ze szczególnymi potrzebami dotyka także rewolucja cyfrowa, na którą odpowiedź stanowić może dostępność cyfrowa. Jak zauważa Anna Rogacka-Łukasik, nie wszyscy potrafią sprawnie poruszać się w nowej rzeczywistości cyfrowej. Są bowiem osoby, które z uwagi na niepełnosprawność mają spore trudności w wykorzystywaniu możliwości technologicznych²⁰. Równie ważne jak dostosowanie infrastruktury jest wdrożenie dostępnych stron internetowych oraz aplikacji mobilnych. Ustawodawca w tym zakresie nakłada obowiązki określone w ustawie z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych²¹. Ustawa ta określa wymagania dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych; wymagania dotyczące treści, przeglądu i aktualizacji deklaracji dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz ich publikacji; kompetencje organu właściwego w sprawach monitorowania zapewniania dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz nadzoru nad stosowaniem przepisów ustawy; zasady monitorowania zapewniania dostępności cyfrowej stron internetowych lub aplikacji mobilnych oraz prowadzenia sprawozdawczości w zakresie dostępności cyfrowej; postępowanie w sprawie zapewniania dostępności cyfrowej strony internetowej, aplikacji mobilnej lub ich elementów. Strony internetowe muszą być postrzegane w zakresie zasady postrzegalności. Wytyczne dotyczą alternatywy tekstowej, multimediów, możliwości adaptacji, rozróżnialności. Przyjąć należy za Dominiką Skoczylas, że w odniesieniu do barier cyfrowych nie chodzi wyłącznie o brak dostępu do określonej usługi, ale o jakiegokolwiek ograniczenia, które uniemożliwiają

²⁰ A. ROGACKA-ŁUKASIK, *Wybrane środki służące zapewnieniu dostępności cyfrowej dla osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, red. A. DRABARZ, Białystok 2020, s. 199.

²¹ Ustawa z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 82 ze zm.).

korzystanie z niej w pełnym zakresie²². Ewa Włodyka wskazuje natomiast, że Unia Europejska pracuje nad zwiększeniem dostępności Internetu, wprowadzając do swych polityk publicznych takie elementy i działania, jak: dostępność ICT (uczynienie ICT bardziej dostępnymi dla wszystkich, wspieranie rozwoju dostępnych technologii); technologie wspomagające (wspieranie rozwoju ICT, które pomagają osobom niepełnosprawnym w świecie cyfrowym); umiejętności i zdolności cyfrowe (umożliwienie obywatelom walki z marginalizacją i wykluczeniem społecznym, w tym w zakresie kariery zawodowej, poprzez ICT w edukacji); włączenie społeczne (zwiększenie wskaźnika uczestnictwa osób w niekorzystnej sytuacji w działaniach publicznych, społecznych i gospodarczych poprzez projekty z zakresu włączenia społecznego)²³. Działania te bez wątpienia przyczynią się do uwzględnienia potrzeb osób z niepełnosprawnościami w zakresie korzystania ze stron internetowych.

W odniesieniu do stron internetowych szkół wyższych tak samo jak w przypadku dostępności architektonicznej szkoła wyższa ma obowiązek opublikować deklaracje dostępności. Strony internetowe powinny być dostosowane do wymogów nałożonych w ustawie, a w przypadku takiej możliwości zapewnić dostęp alternatywny. Takie informacje, jak między innymi tekst, pliki pdf, filmy zawierające napisy, opisy zdjęć w sposób alternatywny powinny dawać możliwość skorzystania z informacji zamieszczanych na stronach internetowych. Przykładowo wskazać można dane odnoszące się do dostępności cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego²⁴, zgodnie z którymi strona internetowa jest częściowo zgodna z ustawą z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych z powodu niezgodności lub wyłączeń, takich jak: niektóre treści nietekstowe mogą nie posiadać swojej tekstowej alternatywy, media mogą nie posiadać alternatywy tekstowej, napisów rozszerzonych lub audiodeskrypcji,

²² D. SKOCZYLAS, *Dostępność cyfrowa determinantą zmian w funkcjonowaniu administracji publicznej?*, «Studia Administracji i Bezpieczeństwa» 13/2022, s. 126.

²³ E.M. WŁODYKA, *Dostępność cyfrowa w Unii Europejskiej – praktyka i założenia teoretyczne*, «Rocznik Integracji Europejskiej» 16/2022, s. 351.

²⁴ Deklaracja dostępności, <https://uwr.edu.pl/deklaracja-dostepnosci/> [dostęp 25 czerwca 2023 r.].

elementy nawigacyjne mogą nie mieć zapewnionego kontrastu minimalnego, linki mogą mieć cel niewynikający z treści linku, nawigacja na stronie startowej różni się od nawigacji na podstronach, przy wprowadzaniu treści nie zawsze podawane są sugestie korekty błędów²⁵. Zauważyć przy tym można także, że udostępnienie informacji możliwe jest również za pomocą alternatywnego sposobu dostępu, na przykład przez odczytanie niedostępnego cyfrowo dokumentu, opisanie zawartości filmu bez audiodeskrypcji.

Strony internetowe wypełniać powinny standardy WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines), które składają się z 12 kluczowych wytycznych definiujących cechy poszczególnych elementów treści internetowych, które mają wpływ na ich dostępność. Zgodnie z art. 4 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego²⁶ państwa członkowskie zapewniają, aby organy sektora publicznego podjęły środki niezbędne do zwiększenia dostępności swoich stron internetowych i aplikacji mobilnych poprzez uczynienie ich bardziej postrzegalnymi, funkcjonalnymi, zrozumiałymi i rzetelnymi. Rada Ministrów w rozporządzeniu z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych²⁷ określiła wymagania dla stron internetowych odnoszące się do WCAG 2.0.

Warto również wspomnieć, że w polskim systemie prawnym funkcjonuje jeszcze jeden akt prawny odwołujący się do wymagań WCAG 2.0 – jest to rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z 26 marca 2014 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych²⁸. Akty te odnoszą się do założeń, zgodnie z którymi osoby ze szczególnymi potrzebami mają zagwarantowane prawo korzystania ze strony internetowej lub aplikacji mobilnej.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Dz. Urz. UE L 327 z 2016 r..

²⁷ Tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 2247.

²⁸ Dz. U., poz. 464.

W przypadku postrzegalności ważne jest, aby użytkownicy mieli zagwarantowane prawo do korzystania ze strony internetowej za pomocą dostępnych zmysłów. Działanie takie możliwe jest między innymi poprzez alternatywy tekstowe dla treści nietekstowych, transkrypcje tekstowe materiałów audio i filmów, napisy i audiodeskrypcje do filmów, kolory tekstu, które są wyraźnie widoczne na kolorze tła, responsywność – automatyczne dostosowywanie się widoku do szerokości ekranu urządzenia. Strony internetowe powinny być także funkcjonalne. Daje to możliwość obsłużenia wszystkiego za pomocą samej klawiatury. Wyposażone są również w opcję odtwarzania, wstrzymywania i zatrzymywania poruszających się treści. Są one zrozumiałe i pasujące do treści tytułów stron. W przypadku zrozumiałości użytkownik jest w stanie zapoznać się ze stroną i zrozumieć zaprezentowane na niej treści, ponieważ zastosowana jest zasada prostego języka, czyli unikanie trudnych dla użytkowników słów i wyrażeń lub ich wyjaśnienie w prosty sposób. Strony mają także spójny wygląd i działanie elementów na wszystkich podstronach. W ostatnim zakresie, jakim jest stabilność, ważne jest, aby treści i funkcje działały poprawnie w wielu różnych programach użytkowników²⁹. Dostępne strony internetowe przy zachowaniu standardu WCAG 2.0 dają możliwość korzystania z nich przez wszystkie osoby ze szczególnymi potrzebami, w tym zarówno niewidome, słabowidzące, głuche, jak i osoby starsze czy innych użytkowników posiadających ograniczenia. Ważne jest, aby szkoły wyższe wdrożyły niezbędne standardy, a w ograniczonym zakresie posługiwały się plikami trudnodostępnymi i niemożliwymi do odczytania. Warto także zagwarantować prawo alternatywnego dostępu i możliwość kontaktu z koordynatorem ds. dostępności. Pamiętać również należy, aby strony uczelni miały wystandaryzowane struktury i spełniały zasady wskazane w standardzie WCAG.

²⁹ Szerzej na ten temat: Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1, <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> [dostęp 28 czerwca 2023 r.].

5. DOSTĘPNOŚĆ INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNA

Trzecim zakresem dostępności jest dostępność informacyjno-komunikacyjna. Ustawodawca w art. 6 pkt 3 ustawy o dostępności wskazuje, że możliwe jest jej zapewnienie poprzez: obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych na innych technologiach, których celem jest wspomaganie słyszenia, zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania, zapewnienie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku. Warto zwrócić uwagę, że w tym zakresie zawarte są również kwestie dostępności architektonicznej w aspekcie między innymi oznaczeń budynków, oznaczeń pomieszczeń przy użyciu alfabetu Braille'a, dostosowania tablic informacyjnych itp. Natomiast w aspekcie dostępności cyfrowej – między innymi dostosowanie stron internetowych do standardu WCAG 2.0, zastosowanie narzędzi do tłumaczenia języka migowego czy też możliwości alternatywnego korzystania ze strony internetowej.

W zakresie racjonalnego dostosowania obserwować można na przykład działania Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, wśród których kluczowe znaczenie w tym zakresie będą miały między innymi możliwość korzystania w trakcie zajęć i/lub egzaminu z pomocy osób wspomagających (np. tłumacza języka migowego, stenotypisty, lektora lub asystenta dydaktycznego), możliwość stosowania alternatywnej formy zapisu na użytek własny i/lub korzystania z dodatkowych urządzeń wspomagających (m.in. dyktafonów, komputerów, komputerów specjalistycznych, tabletek, oprogramowania udźwiękawiającego, urządzeń brajlowskich, klawiatur alternatywnych oraz urządzeń

tłumaczących w czasie rzeczywistym)³⁰. Warto zwrócić uwagę, że tego typu działania zapewniają możliwości informacyjno-komunikacyjne. Zapewniają także możliwość alternatywnego kontaktu. Gwarantują pełną komunikację w procesie zarówno rekrutacji, jak i kształcenia, a także prowadzenia badań naukowych.

6. DOBRE PRAKTYKI I WZORCE W ZAKRESIE ZAPEWNIENIA DOSTĘPNOŚCI

Analizując kwestię dostępności szkolnictwa, nie można pominąć realizowanych programów rządowych, które zostały uruchomione w odpowiedzi na wyzwania określone w rządowym programie „Dostępność Plus”. Kluczowym projektem był program „Uczelnia dostępna”, który jako jedyny dotyczył zwiększania dostępności szkolnictwa wyższego. W ramach trzech naborów dofinansowanie w wysokości blisko 652 mln zł otrzymała połowa funkcjonujących w Polsce uczelni³¹. Według danych na rok 2023 resort edukacji i nauki przeznaczy na wsparcie studentów z niepełnosprawnościami 37 236 945 zł. Środki te dostaną 94 uczelnie, wśród których największe wsparcie otrzymają: Uniwersytet Jagielloński (blisko 2,5 mln zł), Uniwersytet Warszawski (ponad 2 mln zł), Uniwersytet Gdański (ponad 1,5 mln zł), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (ponad 1,4 mln zł), Uniwersytet Łódzki (około 1,2 mln zł)³². Wśród dobrych praktyk w zakresie osób ze szczególnymi potrzebami zdiagnozowano: nawiązanie współpracy z organizacjami reprezentującymi środowisko osób z niepełnosprawnościami już na etapie

³⁰ *Racjonalne dostosowanie procesu kształcenia*, <https://amu.edu.pl/studenci/studenci-z-niepelnosprawnościami/indywidualna-organizacja-studiow> [dostęp 1 lipca 2023 r.].

³¹ Dobre praktyki w zakresie zwiększenia dostępności uczelni dla osób o specjalnych potrzebach. Wyniki ewaluacji i pierwszych konkursów POWER Działania 3.5 „Uczelnia dostępna” oraz „Centrum Wiedzy o Dostępności”, <https://www.gov.pl/attachment/4af0f04c-6bf0-4f0d-8780-b43208634bda> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

³² 37 mln zł na kształcenie studentów i doktorantów z niepełnosprawnościami, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C97048%2Cmein-37-mln-zl-na-ksztalcenie-studentow-i-doktorantow-z> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

opracowywania założeń projektu; przeprowadzenie badań wśród studentów i kadry badawczo-dydaktycznej ze specjalnymi potrzebami w celu diagnozy ich potrzeb oraz podjęcie działań; skorzystanie z usług podmiotów posiadających doświadczenie w realizacji audytów dostępności; zaangażowanie w projekt studentów z niepełnosprawnościami – studenci są kluczowymi odbiorcami działań projektowych; wypracowanie modelu współpracy ze środowiskiem osób z niepełnosprawnościami³³.

Realizacja postanowień ustawy o dostępności, jak i wymogi nakładane w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym wpłynęły także na zmianę struktury szkół wyższych. Rozpoczęto w ich strukturach wyodrębnianie takich jednostek, jak Biura czy też Centra Osób z Niepełnosprawnościami/Niepełnosprawnościami. Działania takie należy ocenić pozytywnie, jako te, które realizują program na rzecz osób ze szczególnymi potrzebami. Rolą tego typu jednostek jest między innymi: wspieranie studentów, doktorantów, słuchaczy studiów podyplomowych z niepełnosprawnościami, pomaganie w efektywnym wykorzystaniu czasu studiowania, dbanie o zapewnienie odpowiednich i racjonalnych warunków nauki i rozwoju osobistego, działania na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych³⁴. Osobom ze szczególnymi potrzebami biura te oferują konkretne formy wsparcia. Na przykład na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie są to: stypendium dla osób niepełnosprawnych (art. 86 ust. 1 pkt 2 PSWN), indywidualna organizacja studiów (§ 17 Regulaminu studiów na UKSW), bezpłatne poradnictwo psychologiczne, pomoc tłumacza języka migowego, miejsca parkingowe dla studentów z dysfunkcją ruchu, warsztaty i szkolenia³⁵. Wyodrębnienie w strukturze organizacyjnej szkoły wyższej jednostek odpowiedzialnych za potrzeby osób z niepełnosprawnościami należy ocenić jako dobrą praktykę oraz postulować ujednoczenie zadań przypisywanych dla takiej jednostki. Zadania takie nie powinny pokrywać się

³³ Dobre praktyki w zakresie zwiększenia dostępności..., [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

³⁴ Uniwersytet Gdański, Zadania Biura ds. Osób z Niepełnosprawnością, <https://bon.ug.edu.pl> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

³⁵ Działalność BON UKSW, <https://bon.uksw.edu.pl/o-nas/> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

z funkcjonującymi również na gruncie ustawy o dostępności koordynatorami ds. dostępności; te funkcje powinny być związane z dostępnością architektoniczną lub cyfrową. Zagadnienia procesu kształcenia powinny pozostawać w obszarze działania Biur Osób z Niepełnosprawnością ze względu na większą efektywność dostosowania regulacji wewnętrznych, jak i zakres udzielanego wsparcia.

Rozwiązaniem mającym na celu wsparcie absolwentów szkół wyższych na terenie województwa mazowieckiego jest projekt Instytutu Tyflogicznego Polskiego Związku Niewidomych „Aktywny Absolwent”³⁶ współfinansowanego ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Został on skierowany do osób, które spełniają łącznie trzy warunki: posiadają orzeczenie o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności wzrokowej, są studentami ostatniego roku lub absolwentami uczelni wyższych w ostatnich dwóch latach, są mieszkańcami województwa mazowieckiego. Celem głównym projektu jest pomoc w znalezieniu zatrudnienia. Będzie on realizowany poprzez udzielanie zindywidualizowanego, kompleksowego wsparcia przy wchodzeniu na rynek pracy i funkcjonowaniu na nim³⁷. Tego typu rozwiązania pozwalają studentom na nabycie doświadczenia zawodowego, a studentom niewidomym lub słabowidzącym na wejście na rynek pracy. Warto postulować rozszerzenie programu poza obszar województwa mazowieckiego.

7. ZAKOŃCZENIE

Podsumowując poczynione w artykule rozważania, należy zwrócić uwagę, że kwestia dostępności szkolnictwa wyższego wymaga stworzenia modelu wsparcia dla osób ze szczególnymi potrzebami. Obecne działania w tym zakresie przeciwdziałają wykluczeniu studentów ze szczególnymi potrzebami oraz czynią szkolnictwo wyższe dostępnym

³⁶ Aktywny Absolwent, <https://pzn.org.pl/aktywny-absolwent/o-projekcie/> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

³⁷ Regulamin rekrutacji uczestnictwa, <https://pzn.org.pl/aktywny-absolwent/> [dostęp 29 czerwca 2023 r.].

dla różnych grup odbiorców. Aby przynosiło to korzyści, należy stworzyć rozwiązania systemowe odnoszące się do standardów w obszarze dostępności architektonicznej obiektów, dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych, dostępności informacyjno-komunikacyjnej. Zagwarantowanie odpowiednich warunków wymaga również nakładów finansowych Ministerstwa Edukacji i Nauki; działania takie można już obserwować w trybie wnioskowym i należy oceniać je w pełni pozytywnie. Ważne jest także podnoszenie świadomości i edukacji społeczności akademickiej w zakresie zagwarantowania praw osób ze szczególnymi potrzebami, jak i umiejętności współpracy, komunikacji. Wdrożenie odpowiednich regulacji wpisywać musi się w zasady projektowania uniwersalnego – ma ono służyć wszystkim członkom wspólnoty akademickiej, a nie wyłącznie być stosowane dla osób ze szczególnymi potrzebami, tak aby poprzez wdrażanie regulacji nie doszło do dyskryminacji innych członków społeczności akademickiej. Zastosowanie minimalnych wymagań z ustawy o dostępności przyczyni się do tworzenia stron, jak i aplikacji nie tylko dla osób ze szczególnymi potrzebami, ale i każdej osoby, która potencjalnie chciałaby korzystać ze strony internetowej. Zagwarantowanie dostępności daje możliwość indywidualizacji procesu kształcenia. Ważne przy tym wszystkim jest racjonalne planowanie, czyli takie, które wyrównuje szanse osób z niepełnosprawnościami, ale nie faworyzuje tej grupy na tle innych. Ma to na celu utrzymanie standardów jakościowych kształcenia. Uczelnie wyższe powinny wdrożyć również opisy dobrych praktyk, jak i instrukcje postępowania ze studentami ze szczególnymi potrzebami, a także opisywać normy i zasady postępowania. Zastosowanie takich kodeksów dobrych praktyk przyczyniłoby się do umiejętności zachowania i postępowania względem osób ze szczególnymi potrzebami.

DOSTĘPNOŚĆ SZKÓŁ WYŻSZYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA WYKLUCZENIU STUDENTÓW ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

Streszczenie

Tematyka dostępności dotyczy każdego obszaru życia, w tym szkolnictwa wyższego. Wdrożona ustawa o dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami

nakłada na podmioty publiczne obowiązki z zakresu dostępności architektonicznej, cyfrowej oraz informacyjno-komunikacyjnej. Również w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym wskazano na obowiązki w zakresie procesu rekrutacji, kształcenia oraz prowadzenia badań naukowych. W wymienionych obszarach i zakresach działania obserwować można obecnie proces dostosowywania szkół wyższych do wymagań określonych w ustawie. Celem artykułu jest zdefiniowanie osób ze szczególnymi potrzebami w systemie szkolnictwa wyższego, a także przedstawienie dostosowań wynikających z aktów prawnych. Analizie poddane zostaną przepisy powszechnie obowiązującego prawa, akty wewnętrzne szkół wyższych, jak również praktyczne ich działanie celem przybliżenia działań w obszarze dostępności i przeciwdziałania wykluczeniu studentów ze szczególnymi potrzebami.

ACCESSIBILITY IN POLAND'S SYSTEM OF HIGHER EDUCATION AND THE PREVENTION OF THE EXCLUSION OF STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

Summary

Accessibility applies to every area of life including higher education. Poland's Accessibility for Persons with Special Needs Act (*Ustawa o dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami*) has imposed certain obligations relating to architectural, digital and information and communication accessibility on public entities. Furthermore, the Polish Law on Higher Education (*Ustawa prawo o szkolnictwie wyższym*) lays down the duties incumbent on schools of higher education regarding accessibility in their recruitment, education and research processes. Currently we are observing Polish universities and colleges adapting to the new requirements. The aim of this article is to give a viable definition for "a person with special needs" in the Polish higher education system, and to present the adjustments required under the new legislation. It examines the applicable provisions of Polish law and the internal regulations implemented in the country's institutions of higher education, to obtain a picture of what is being done as regards accessibility and the prevention of exclusion of students with special needs.

Słowa kluczowe: dostępność; osoby ze szczególnymi potrzebami; osoby z niepełnosprawnościami; szkolnictwo wyższe; student.

Keywords: accessibility; person with special needs; disabled persons; higher education; student.

Literatura

- BARŁÓG K., *Inkluzja społeczna, edukacyjna a problemy młodych osób z ograniczeniami sprawności*, «Lubelski Rocznik Pedagogiczny» 36.2/2017, s. 171-183.
- JELONEK M., *Polityka edukacyjna wobec osób z niepełnosprawnościami – przykład szkolnictwa wyższego. Polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Polityki publiczne w Polsce na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Stan w obszarze społecznym, edukacyjnym i zatrudnienia*, red. M. ĆWIKLICKI, M. MAŁECKA-ŁYSZCZEK, A. PACUT, Kraków 2023, s. 50-98.
- KURZYNA-CHMIEL D., *Niepełnosprawność jako źródło specyfiki regulacji oświatowej*, «Samorząd Terytorialny» 5/2018, «LEX/el.».
- MAŁECKA-ŁYSZCZEK M., *Polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Polityki publiczne w Polsce na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Stan w obszarze społecznym, edukacyjnym i zatrudnienia*, red. M. ĆWIKLICKI, M. MAŁECKA-ŁYSZCZEK, A. PACUT, Kraków 2023, s. 14-49.
- PIASECKI M., *Osoby niepełnosprawne na wagę Konwencji ONZ*, Lublin 2012.
- ROGACKA-ŁUKASIK A., *Wybrane środki służące zapewnieniu dostępności cyfrowej dla osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, red. A. DRABARZ, Białystok 2020, s. 197-214.
- SKOCZYŁAS D., *Dostępność cyfrowa determinantą zmian w funkcjonowaniu administracji publicznej?*, «Studia Administracji i Bezpieczeństwa» 13/2022, s. 121-132.
- ŚWITAL P., *Prawne uwarunkowania włączenia osób z niepełnosprawnościami ruchowymi w procesy partycypacji społecznej w Polsce*, «Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego» 36.20(1)/2023, s. 207-220.
- WŁODYKA E.M., *Dostępność cyfrowa w Unii Europejskiej – praktyka i założenia teoretyczne*, «Rocznik Integracji Europejskiej» 16/2022, s. 349-358.
- WRÓBLEWSKA A., *Dostępność polskich uczelni: wdrażanie art. 24 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (KPON) w obszarze szkolnictwa wyższego*, «Studia z Polityki Publicznej» 5.4(20)/2018, s. 45-65.